

Светосавски храм на Врачару и урбанистички проблем спасавања градова

Градови су нам у опасности. Гласове о томе чују се широм света. Престају да се воле, највећи стручњаци указују на то, „а што престаје да се воли, то и изумире“. Али у исто време указује се на вредност градова, па према томе и на потребу да се спасу.

Историја великих градова, познато је, да је у исто време и историја људске цивилизације. Постали су као неопходна потреба човека. Знамо за Аристотелову изјаву „да је град постао због тога да би живот човека био вредан живљења“. Кроз историју, кроз хиљаде тогдина постојања града, видимо и то да је био место сигурности, која се није могла наћи у селима или становањем у пољу. Али се указује данас и на то да је ова улога града скоро престала, као и многобројне друге, које су чиниле град осмишљеним и човеку неопходно потребним. Шта више, има и обратних случајева, град, на пример, не само да више није место сигурности, већ и обратно у њему можемо бити изложени веома разноликим појавама насиља. Али то ипак није оно што је најважније када је у питању град и његово право на опстанак. Проблем је далеко дубљи и озбиљнији, тражи веома савесну студију.

Тема о савременом граду, о начину живота који се у њему данас развија, о његовом „грешном утицају“ на човеков морални живот није нова; јер о потреби једне „нове цивилизације“ која ће развијати извесне нове групе „препорођених“, а које се развијају далеко изван „утицаја грешног града“ и које би га препородиле, у једном погледу јесте тема о којој се веома много дискутовало, скоро вековима. Знамо, на пример, шта је о томе мислио и изванредан број мислилаца Века просвећености. Сетимо се Русоа. Али, када се данас окрећемо овом питању, када осећамо потребу да дискутујемо о граду и његовим проблемима, нешто далеко важније долази у први план ове дискусије. „Морални проблем“ града стар је исто толико колико и људска цивилизација, у том погледу онда немамо више потреба понављати све оно што је речено о етичким проблемима града, јер то је, ако би се само тако питање постављало, питање о самом човеку, његовом развоју, васпитању, усавршавању итд. Али, низ нових околности, многоструке појаве модерног живота, траже сасвим нов прилаз овом питању. Питање је веома актуелно, бар како се данас поставља; јер у питању је заиста град онаквог каквог смо га наследили и на њега навикли — низ озбиљних примедби се ставља када је у питању његов даљи опстанак, али и на један свеж начин осећа се и нова потреба за његовим опстанком. Овом питању угледни светски часопис „Deadalus“ посветио је цео свој овогодишњи јесењи број.

Без великих градова, чујемо такве узвике, наши погледи ће бити све ужи, кратковидији, са којим нисмо у могућности да решавамо проблеме који нам се намећу, а посебно они од толико већ развијене технологије нашег времена. Због тога градови могу да имају и у будућности своју даљу функцију.

Међу новим вредностима „града“, које нам се указују кроз његово постојање, јесте и то да они треба да буду нека врста „музеја“ у којем на првом месту учимо о потребним искуствима за даље опште унапређење живота. Та се искуства опет на најбољи могућ начин чувају и предају на таквом месту као што је град.

У низу погледа на потребу града, али и на све оно што га на извешан начин потискује или му одузима улогу коју је до сада имао, задржаћемо се овде на неким од напомена проф. Kenneth Boulding са Колорадо Универзитета из САД“ које он истиче у својој студији „града у интернационалном систему организације савременог друштва, у којем данас доминирају комуникациона средства као што је радијо, телевизија, штампа, брз саобраћај, итд. Од посебног је значаја за нас проф. Болдингова дефиниција „интернационалног система“ као нечега за шта он каже да је мрежа социјалних организација или организационих група чијим односима управља континуитет или опажање континуитета“. Овај се „континуитет“ на извешан начин чак осећао и у палеолитском времену, у времену прве земљорадничке револуције“, када се почела развијати мрежа обраде земље, што је имало и неки свој систем. Са развојем првих градова овај „систем“ се почео више осећати као „духовни континуитет“ или међусобна повезаност на извесној духовној основи: тако да је тај континуитет система имао свој „духовни“ значај, а не чисто материјалну страну самоодржања. Познате велике прве религије имале су овде велику улогу, јер се град и почео развијати углавном кроз религиозни култ и окупљање око храма. Међутим, са развојем градова развија се и њихова улога. Познати су нам проблеми градова, али и њихов карактер, посебно у времену развоја индустријске револуције, која несумњиво доноси својом природом развоја и свој систем, али и свој посебан „континуитет“, међусобну зависност, међусобне односе, градова. Али са развојем „националне државе“ развија се и посебан појам „престонице“ која опет има свој „политички систем“ и континуитет на којем инсистира. Систем „индустријских градова“ „национална држава“ себи подчињава, и ако је потребно и излаже и жртвовању. На пример, случај Нагасакe и Хирошиме, итд. Познат нам је такође и развој „централног града“ у развоју система „националне државе“. Али, данас са развојем савремених комуникационих средстава функција „централних градова“ почиње да опада. Одлуке се више не доносе у њима. Јер стара припадност једној организованој локалној заједници са њеним ауторитетима, било да је то село, варош, град, изнад којих је систем политичке организације области, покрајина, а изнад којих је опет и сама национална држава са својом престоницом, са развојем мреже телефона, телевизије, радија, нема више свој досадашњи карактер, због чега се и цео систем постојања града мења, наравно то има и свој одговарајући утицај на међународне односе. Начин живота у савременом модерном друштву је на тај начин изменио и карактер „припадности“ „локалној заједници“. Највећу улогу у том погледу игра савремена „покретљивост модерног човека“. То има и своју одлучујућу последицу и на „оданост, главног, централном, граду који више не „господари“ развојем друштва или цивилизацијом. Његово је време прошло. Град је сада жртва сила које су изван његове контроле. Централни главни град, као да више не привлачи, шта више он се полако престаје и да воли, а „то што се не воли, изумире“. У модерном свету према томе град је у великој кризи. Изврстан познаваоц овог питања, проф. Болдинг, нарочито наглашава да се ми заиста данас можемо поносити са много ствари како смо их решили. Успешно се боримо против болести, сиромаштва, имамо слике планете Марса, нешто за што се нисмо можда ни надали да ћемо достићи, али када је у питању град и његови проблеми ту нисмо нешто значајно постигли.

Проблем града јесте проблем „скупа људи“, а који то могу бити само у случају уколико имају снагу одлучивања. Без тога сваки скуп је импотентан, а то води уништењу... Заиста необично велики број проблема поставља се данас око града, овде нас они сада сви не могу интересовати: на пример, питање развоја централних градова и њихових проширења на даља или ближа предграђа, њиховог губљења у мрежи насеља, или обратно, прихватања предграђа или ближих или даљих насеља у сам главни град, или питање изградње око града одговарајуће мреже функционалних установа итд. То су све занимљиви урбанистички и социолошки, као и политички проблеми. Међутим, нас овде на првом месту интересује став проф. Болдинга о непоходности „интернационализације града“ као услова опстанка и развоја, усавршавања, оних који у њему живе, што је и проблем интеграције града у светску заједницу, што је много тежи проблем од њиховог локалног реорганизовања, јер град сус-

тински као и развој човека зависи од интернационализације, али запажамо и то да га интернационализација такође разара. Друштво, на пример, не може да опстане без својих интелектуалаца, техничара, али велики међународни системи их апсорбују, одвајају их од њиховог националног подручја; међутим то је и питање интелектуалних и физичких извора самог међународног система; с друге стране, у модерном друштву појављују се и проблеми „колективних идеала“. велика ангажованост личности, њено оспособљавање у колектив, заједницу, нацију, са којом се идентификује и у њој губи. Овде може да буде реч како и о политичким тако исто и о религиозним системима. То је у ствари питање односа личности и заједнице, њихове „нагодбе“, споразума. То има и својих добрих страна, али несумњиво веома много и рђавих. Потребан је заиста компромис. Криза града је баш у овоме у чему он није нашао решење организовања једне одговарајуће структуре. Јер посматран са тачке гледишта „индивидуалистичке демократичности“ град је изгубио свој суверенитет и независност. Његова „локална аутономија је разорена“, а у погледу нивоа града као колективне организације није постигнут ниво потребног споразума односа: личност — друштво. То је у ствари **проблема индивидуализма и колективизма**, проблем, за који нам Boulding каже да је највећи проблем људске расе на садашњем ступњу развоја“. На подручју града или урбане заједнице он није решен где би иначе и најбоље могао да буде решен. Јер концентрација људи у насељу значи и концентрацију знања, учења. Град је био вековима извор знања нових идеја, учења, науке, искуства организације, комуникације. Али као што смо рекли, револуција у техници комуникација учинила је то да се природа града и његове функције мењају. Знаци његовог опадања су већ ту, само у исто време то не значи повратак селу, већ развоју „читавог света као једног града“; на помолу је реалнији појам светског града. На помолу је тако један нов „интернационални систем“, али и нов извор знања, нових идеја, комуникација итд. На првом месту рађа се једна нова само-свест код становника града, самосвест о његовом припадању граду, а кроз ту свест и о „свету као граду“. Кроз то се јавља, верујемо у то, и један нов преображај, посебно када је у питању осећање сигурности будућности. То је процес развоја. Само то значи да је град још неискоришћена снага, он још у себи садржи многоструке користи, јер је фокус или чвор светске мреже комуникација. Сетимо се само аеродрома, телевизионих станица, или агенција новинске службе. Због тог свог положаја у мрежи комуникација, са чим је превазишао себе као средишта транспорта робе, град је заиста још неиспитан односно неискоришћен у својим могућностима. Он нам је потребан; само он нема „свести и себи, још није развијен довољно у том погледу. Необично занимљиво проф. Болдинг указује на могућност убрзанијег развоја ове „свести града“ кроз појачавање његових међународних веза, кроз све већи и већи развој његове интернационализације, „градови целог света уједините се“, био би почетак убрзанијег развоја ове свести, кроз коју ће градови изгубити само своја нехетијенска, предграђа, или запуштене делове центра, његове сиромашне четврти, као и његова милитаристичка ширења. Проф. Болдинг такође цитира ап. Павла чију личност схвата као грађанина „светског града“ а не, у смислу, како се разуме када се неко представља као „грађанин Венеције или Фиренце“. Том граду ап. Павла смо упућени, верује у том проф. Болдинг, тј. једној великој светској заједници као „граду света“, јер даштање брзе комуникације већ чине да сви ми живимо у једном граду, или преграђама једног светског града, село нестаје. То је будућност које само морамо бити свесни. То жели да нам каже овај изврсни економиста али и филозоф који скреће пажњу, на свој начин, веома много и богослову да и он са своје стране опомиње своје суграђане у погледу бржег хода будућности остварења овога „светског града“ без сиромаштва, заосталог села, и милитаристичке моћи. Јер био је потребан развој града оваквог каквог имамо данас па да дођемо до оваквог једног снаженог и толико свежег закључка у погледу наше сигурности и перспективе о доброј будућности једног „светског града“ који ће обухватити и село и град каквог нам је дао св. ап. Павле. То омогућава развој науке, која почиње да се развија у граду који се развија око хришћанских храмова. Сетимо се почетка са престоницом у Константинопољу, храма Св. Софије, и низа, хиљаде и хиљаде храмова на подручју са којег и добијамо могућност развоја или упут „ка граду“ чији је грађанин био св. ап. Павле. Јер нас нико није боље упутио од овог Христовог апостола ка „интернационализацији“ у чијој смо еволуцији. У мрежи тих храмова, који су подигнути кроз рад његовог проповедања, осећамо континуитет који нас води „светском граду“, широкој међународној заједници народа. Али пут њему, и по хришћанској филозофији, или филозофији св. ап. Павла иде

кроз решење питања односа личности и заједнице, личне слободе и индивидуалности, али и колективности. Светска заједница не сме бити „униформисана једноличност“, већ заједница, а то значи заједница у слободи. Због тога је неопходно, као што можемо да закључимо и из излагања овог познатог професора економских наука, да сачувамо град и његов континуитет, он још није дао од себе што може да пружи, још је неиспитан или неискоришћен. Он се може сачувати кроз интернационалну мрежу али и не сме кроз њу уништити, што значи мора сачувати континуитет и своје самосвојности кроз коју се негује припадност светској заједници. Храм св. Саве, као и низ других, које би смо подигли у нашем граду, на темељима проповедања „грађанина света“ св. ап. Павла, његовог, затим, ученика Св. Саве, био би сведок развоја наше самосвести о ОСНОВИ са које се најлакше можемо приближити будућности „светског града којем упућени не бисмо изгубили своју личност, већ, обратно, убрзавамо своје усавршавање или остварење себе према назначењу човека. Јер и наш главни град у којем живимо није више на првом месту ни место размене или транспорта робе, ни место етатизираниог и униформисаног одлучивања, већ место широких размена, комуникација, искустава, место учења, музеја, који не апсорбује у себе своја даља или ближа предграђа, даље или ближе градове, већ се разлива у њих, али, да би такав био мора и задржати своју самосвојност града и карактер великог историјског места борбе за одржавањем једног међународног поретка, његове моралне рационалности, у којем је у борби за тај циљ и спаљено тело нашег Светитеља. Морамо да се сетимо и тога да је дух присуства овог нашег Светитеља у тој борби омогућавао развој низа других градова широм територија на којим су се дизали храмови и око њих развијали градови из којих су нам долазиле нове идеје, наука, уметност, све оно што живот чини вредним живљења и осмишљеним. Због тога храм Св. Саве на Врачару јесте и интернационални дуг, дуг светске заједнице. Јер, дух Св. Саве „управља континуитетом“, којег смо били свесни као свог националног идентитета, којим смо се утапали у континуитет интернационалног система који се данас опажа као руководећи у свету. Његово опажање видели смо да не може да се не запази и у случају када се расправља о одржавању градова као потребног услова нашег даљег и бржег развоја. Научници га запајају као дело св. ап. Павла. На нашем подручју цивилизаторског подухвата ово дело св. ап. Павла налазимо у континуитету рада Св. Саве. Он је елемент спасавања нашег главног града за једну нову улогу у помоћи нашем усавршавању. Храм Св. Саве биће симбол наше самосвести о овој новој улози града као извора нових идеја у континуитету ка интернационалном систему кроз који ћемо брже решавати однос личности и колектива — решавање које треба да нам дође преко подручја града. У делу ап. Павла оно је решено али је потребна свест о континуитету тога решења. Оданост св. ап. Павлу и св. Сави је напор развоја тог континуитета; храм Св. Саве био би значајан корак напред у континуитету интернационалног система, који се показао, пригмастички, као руководећи међу свим другим започетим у континуитету светске историје.